

รากฐานวัฒนธรรมทางความคิด : พื้นฐานแห่งพัฒนาการของกลุ่มธุรกิจครอบครัวในเกาหลีใต้

ธำพรณ์ กำเนิดศิริ¹ ชินภา อิศรางกูร ณ อยุธยา² และพิญ บุษบก³*

¹คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

²คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

*Corresponding author: boosabok_p@su.ac.th

บทคัดย่อ

กลุ่มทุนขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้หรือ “แชโบล” ถือเป็นกลุ่มธุรกิจที่มีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้นับตั้งแต่ภายหลังจากการสิ้นสุดยุคสงครามเกาหลีเป็นต้นมา โครงสร้างการบริหารองค์กรของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่วางอยู่บนรากฐานวัฒนธรรมทางความคิดดั้งเดิมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกและเกาหลี โดยเฉพาะเรื่องมิติความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวอันเป็นรากฐานทางศีลธรรมและปรัชญาสังคมของลัทธิขงจื๊อ ซึ่งความสัมพันธ์ในครอบครัวถือได้ว่าเป็น “ศักยภาพทางศีลธรรม” สำคัญซึ่งนำไปสู่วัฒนธรรมแห่งความร่วมมืออันเป็นลักษณะทางเศรษฐกิจที่สำคัญงานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อชี้ให้เห็นว่าหนึ่งในเหตุผลสำคัญที่รัฐบาลได้ปรับใช้นโยบายเศรษฐกิจดังกล่าวในช่วงทศวรรษที่ 1960 คือการที่รัฐบาลเกาหลีใต้ได้ตระหนักถึงความสำคัญของหลักการของความสัมพันธ์ในครอบครัวและศักยภาพทางเศรษฐกิจซึ่งนำไปสู่จุดยืนของรัฐบาลเกาหลีใต้ที่มุ่งปรับศักยภาพทางศีลธรรมให้กลายเป็นแรงผลักดันทางเศรษฐกิจซึ่งส่งผลต่อทั้งความมั่งคั่งของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่และความมั่นคงของเศรษฐกิจเกาหลีใต้ในช่วงเวลาดังกล่าว มุมมองทางวิชาการจะส่งผลต่อการสร้างพื้นฐานความเข้าใจในวัฒนธรรมทางธุรกิจเกาหลีอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความร่วมมือในเชิงเศรษฐกิจต่อไป

คำสำคัญ : 1. กลุ่มทุนขนาดใหญ่ 2. เกาหลีใต้ 3. ลัทธิขงจื๊อ 4. ความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัว
5. วัฒนธรรมแห่งความร่วมมือ

Foundations of thought culture:

The basis of development for family business groups in South Korea

Thapakorn Kamnerdsiri¹, Chinapa Isarankura Na Ayuttaya², and Pipu boosabok^{3*}

¹*Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Pathum Thani 12121, Thailand*

²*Faculty of Economics, Thammasat University, Pathum Thani 12121, Thailand*

³*Faculty of Arts, Silpakorn University, Nakhon Pathom 73000, Thailand*

**Corresponding author: boosabok_p@su.ac.th*

Abstract

Large conglomerates in South Korea, known as “chaebols,” have played a crucial role in the country’s economic stability and development since the post-Korean War era. The organizational structure of these major business groups is deeply rooted in the traditional cultural values of East Asia and Korea, particularly in the realm of family relationships. These relationships form the moral and social philosophical foundation of Confucianism, where family ties are regarded as a significant “moral potential” that fosters a culture of cooperation—an essential economic characteristic. This research aims to highlight that one of the key reasons the South Korean government adopted such economic policies in the 1960s was its recognition of the importance of family relationships and their economic potential. This recognition led the government to transform moral potential into an economic driving force, contributing to both the prosperity of large business conglomerates and the economic stability of South Korea during that period. This academic perspective provides a foundational understanding of Korean business culture, which is beneficial for fostering future economic cooperation.

Keywords: 1. Large capital groups 2. South Korea 3. Confucianism 4. Family relations
5. Cooperation culture

บทนำ

ภายหลังวิกฤตการเงินปี ค.ศ. 1997 เกาหลีใต้สามารถฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างก้าวกระโดดในช่วงทศวรรษที่ 1990 ผู้การเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจในเอเชียที่เรียกว่าปรากฏการณ์ “ปาฏิหาริย์แห่งลุ่มแม่น้ำฮัน (Miracle's on the Han River)” การพัฒนาทางเศรษฐกิจของเกาหลีได้อย่างต่อเนื่องนั้นได้พลิกโฉมจากที่เคยเป็นหนึ่งในประเทศที่เต็มไปด้วยปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจไปสู่การเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจบนเวทีการแข่งขันทางเศรษฐกิจระดับโลกทั้งในเชิงอุตสาหกรรมหนักรวมถึงการครอบครองพื้นที่ส่วนแบ่งทางการตลาดของกลุ่มธุรกิจดนตรีและบันเทิงหรือกลุ่มธุรกิจ K-POP ซึ่งเป็นหนึ่งในกระแสเกาหลี (Korean Wave) ที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นอย่างสำคัญ (Butsaban, 2023, p. 24)

ในแง่ที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าหนึ่งในเหตุผลสำคัญของความสำเร็จดังกล่าวส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความเข้มแข็งของกลุ่มภาคธุรกิจขนาดใหญ่ของเกาหลีใต้หรือกลุ่ม “แชโบล” ซึ่งมีส่วนสนับสนุนความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย อันนำไปสู่ทำที่ของความสัมพันธ์ในเชิงสนับสนุนผลักดันและส่งเสริม (governmental favoritism) ของรัฐที่มีต่อกลุ่มธุรกิจหรือแนวนโยบายทางเศรษฐกิจแบบรัฐนำหรือ Government lead policy ที่เกิดขึ้นในช่วงราวทศวรรษที่ 60 อันเป็นจารีตแนวคิดความคิดทางวิชาการในทางรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญซึ่งถูกใช้เพื่ออธิบายการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดของเกาหลีใต้ในช่วงเวลาที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสนใจว่าในอีกมุมหนึ่งการศึกษาวិเคราะห์บริบททางวัฒนธรรมทางสังคมโดยเฉพาะพื้นฐานของวัฒนธรรมทางความคิดของเกาหลีใต้ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดทางปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อ (Confucianism, 儒家) กลับได้ชี้ให้เห็นว่านโยบายการสนับสนุนจากภาครัฐหรือความช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียวไม่น่าจะมีใช่เป็นคำตอบที่ตายตัวหรือเป็น “สูตรสำเร็จ” ที่ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์การขยายตัวและการส่งสมอิทธิพลทางเศรษฐกิจของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ของเกาหลีในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ร่วมกับกรอบมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมและสังคมในเรื่อง “แนวคิดมิติตามความสัมพันธ์ในครอบครัว” อันเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของปรัชญาขงจื๊อที่มีอิทธิพลต่อสังคมเกาหลีตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมา

ในแง่การวิเคราะห์บริบทเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของคาบสมุทรเกาหลีได้ชี้ให้เห็นว่านอกเหนือจากการสนับสนุนโดยภาครัฐแล้วหนึ่งในรากฐานที่สำคัญของพัฒนาการทางเศรษฐกิจของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ของเกาหลีได้นั้นเกิดขึ้นภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญในเชิงวัฒนธรรมความคิด กล่าวคือวัฒนธรรมทางความคิดของปรัชญาขงจื๊อโดยเฉพาะในประเด็นเรื่องคุณธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในครอบครัวและสังคมในฐานะที่เป็นกรอบแบบโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อันเป็นอุดมคติในเชิงปรัชญาของลัทธิขงจื๊อและนำมาประกอบสร้างขึ้นใหม่ภายใต้มิติทางเศรษฐศาสตร์ที่มีเนื้อหาที่สอดคล้องไปกับปัจจัยเงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจของโลกในยุคปัจจุบัน อันส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการวางรากฐานของโครงสร้างระบบธุรกิจเกาหลี (Korean business system structure) ระบบเศรษฐกิจที่พัฒนามาจากความสัมพันธ์นั้นได้รับการอธิบายในฐานะที่เป็น “ระบบทุนนิยมแบบขงจื๊อ” หรือ “Confucianism Capitalism” (Lew, 2013, p. 102)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมทางความคิดของลัทธิขงจื๊อในเกาหลีใต้
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างการบริหารองค์กรของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยทางวัฒนธรรมความคิดที่ส่งผลต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

หากพิจารณาประวัติศาสตร์ของอารยธรรมเกาหลีจะพบว่าแนวคิดในเชิงปรัชญาและศาสนา เช่น แนวคิดของพระพุทธศาสนา หรือแนวคิดของลัทธิขงจื๊อที่ปรากฏอยู่ในคาบสมุทรเกาหลีนั้น ล้วนได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมจีนนับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของลัทธิขงจื๊อซึ่งมุ่งให้ความสำคัญกับระบบปรัชญาจริยธรรมเพื่อเป้าหมายในการตอบสนองต่อระบบการเมืองการสร้างสังคมที่งดงามซึ่งเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดในการสร้างแบบแผนในการปฏิบัติตนของมนุษย์ภายใต้กรอบจารีตธรรมที่งดงามและสมบูรณ์ (Kim, 2014, p. 80) จนเมื่อระยะเวลาผ่านไปอิทธิพลทางความคิดดังกล่าวได้หลอมรวมเข้าจนกลายเป็น

รากฐานของวัฒนธรรมเกาหลี ทั้งในมิติของสังคม การเมือง วิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อหรือความศรัทธา หรือแม้กระทั่งความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจของมนุษย์ในสังคม เช่น การค้าขายแลกเปลี่ยน การแสวงหาประโยชน์ ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจของเกาหลีที่พัฒนาก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางความคิด และปรากฏการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจนี้เองได้กลายเป็นหนึ่งในจารีตทางวิชาการในด้านเกาหลีศึกษาที่มุ่งให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของหลักการทั้งสองประการ ซึ่งสามารถพิจารณาออกได้เป็นสองกลุ่มหลักที่สำคัญ กล่าวคือ

กลุ่มที่หนึ่ง แนวคิดในการยอมรับว่าทัศนะทางปรัชญาของลัทธิขงจื๊อส่งผลต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีได้ กล่าวคือมุมมองที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาศีลธรรมมุ่งให้ความสำคัญกับการตอบสนองต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมและระบบเศรษฐกิจซึ่งหนึ่งในข้อเสนอทางวิชาการของ Peter Berger ได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องอำนาจของภาครัฐและการมีส่วนร่วมของรัฐที่มีต่อระบบเศรษฐกิจซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากเมื่อเทียบเคียงกับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการค้าของภาคเอกชน (Berger, 1987, p. 257) ทัศนะเช่นนี้อาจเป็นท่าทีสะท้อนถึงบทบาทของปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของรัฐที่มีต่อการดูแลทุกข์สุขของประชาราษฎร์ซึ่งโดยนัยหนึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความชอบธรรมแห่งอำนาจของผู้ปกครองหรือความชอบธรรมของรัฐในบริบทสังคมการเมืองปัจจุบัน แนวคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการ เช่น Ankie Hoogvelt ที่ได้กล่าวถึงข้อเสนอทางวิชาการของ Lucian Pye ผู้ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นว่าภายหลังช่วงสงครามที่ยืดเยื้ออย่างยาวนานของเกาหลี แนวคิดของลัทธิขงจื๊อได้เริ่มมีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีได้ทั้งในเชิงการต่อยอดและการปรับเปลี่ยนซึ่งเกิดขึ้นภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ในสามประเด็นหลัก คือ (Pye, 1988, as cited in Hoogvelt, 1997, pp. 208–209)

ประเด็นที่หนึ่ง ความชอบธรรมในเชิงคุณธรรมและจริยธรรมของรัฐ (ethical - moral legitimation of government) อันเกิดจากการเปลี่ยนผ่านค่านิยมในเชิงการปกครองในครอบครัวมาสู่การมีบทบาทและอำนาจของรัฐที่มีต่อระบบ

เศรษฐกิจอันเป็นไปเพื่อหน้าที่ในการรับผิดชอบต่อเศรษฐกิจของประชาชน

ประเด็นที่สอง การปรับบทบาทของแนวคิดเรื่องระบบคุณค่า (virtuocracy) อันเป็นรากฐานของแนวคิดขงจื๊อโบราณที่มาสู่การยอมรับในระบบคุณธรรม (meritocracy) ที่มุ่งให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาตนเองเข้าสู่การเป็นสมาชิกของหน่วยราชการอันเกิดขึ้นจากการขบขันความสำคัญของแนวคิดเรื่องการศึกษาและการพัฒนาตนในทัศนะของลัทธิขงจื๊อ

ประเด็นที่สาม การมุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์กลมกลืนในสังคมและพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งต่อสู้แย่งชิงโดยเฉพาะทางการเมือง

กลุ่มที่สอง แนวคิดในการปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่างทัศนะทางปรัชญาของลัทธิขงจื๊อที่มีต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีได้วางอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่าระบบเศรษฐกิจของโลกในปัจจุบันนั้น ล้วนแต่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขหรือองค์ประกอบในทางเศรษฐกิจอันสลับซับซ้อนซึ่งแนวคิดทางศีลธรรมของขงจื๊อนั้นไม่สามารถถูกใช้เพื่อเป็นเหตุผลรองรับปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจของสังคมเกาหลีในปัจจุบันได้อย่างเพียงพอ แนวคิดดังกล่าวปรากฏอยู่ในข้อเสนอทางวิชาการของ Ji-Whan Yun ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีในปัจจุบันนั้น ล้วนวางอยู่บนเงื่อนไขและปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นหลักมีอิทธิพลของแนวคิดขงจื๊อ และระบบเศรษฐกิจของเกาหลีในปัจจุบันได้สละทิ้งร่องรอยทางวัฒนธรรมความคิดของลัทธิขงจื๊อไปอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น ปัญหาเรื่องการทำงานหาเลี้ยงชีพของผู้สูงอายุ (grey labor market) ซึ่งเกิดขึ้นจากปัญหาเรื่องการปฏิเสธการมีครอบครัว การปฏิเสธการมีบุตรและการดำรงชีวิตแบบปราศจากครอบครัวหรือการดำรงชีวิตแบบปัจเจก (individualism) อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องการสร้างชุมชนแห่งมนุษยธรรมในทัศนะของขงจื๊อ (Yun, 2010, p. 238) ท่าทีในเชิงการปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาศีลธรรมและพัฒนาการทางเศรษฐกิจเช่นนี้ยังคงปรากฏอยู่ในข้อเสนอของนักวิชาการ เช่น Max Weber ที่ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเชิงศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อ คือหนึ่งในอุปสรรคที่สำคัญในพัฒนาการทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออก เนื่องจากเป็นท่าทีในเชิงอนุรักษนิยม (conservatism) อันมีท่าทีที่เป็นปรปักษ์ (antagonism) ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของ

ภูมิภาคดังกล่าว (Berger, 1987, as cited in Hoogvelt, 1997, p. 208)

มุมมองทั้งสองประการดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นมุมมองในเชิงปฏิทรรศน์ต่อกัน (paradoxical perspective) กล่าวคือความขัดแย้งระหว่างมุมมองที่เห็นว่าวัฒนธรรมทางความคิดและพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีนั้นมีเนื้อหาและรากฐานร่วมกันและมุมมองที่เห็นว่าหลักการทั้งสองประการนี้ต่างเป็นมุมมองที่ไม่สามารถประสานเข้าหากันได้อย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามบทความวิจัยนี้มีทัศนะที่แตกต่างไปจากมุมมองทั้งสองประการข้างต้น โดยเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางความคิดและพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีที่ผ่านมามีได้สะท้อนให้เห็นภาพของความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นกระบวนการสืบเนื่องและเชื่อมโยง (continuity and connectivity) กล่าวคือ จุดเด่นของวัฒนธรรมทางความคิดดั้งเดิมของขงจื๊อในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์ได้ส่งผลต่อการกำหนดทิศทางในการสนับสนุนผลักดันของภาครัฐที่มุ่งเน้นในการตอบสนองต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีซึ่งปรากฏขึ้นผ่านทางการเจริญเติบโตของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่หรือแชโบลในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา

บทความวิจัยได้วางกรอบแนวคิดในการร่วมอภิปรายถึงบริบทความสัมพันธ์ระหว่างหลักการทั้งสองด้วยกรอบแนวคิดในเชิงปรัชญาศีลธรรมหรือกรอบแนวคิดในเชิงจริยธรรมของลัทธิขงจื๊อและกรอบแนวคิดในเชิงทางเศรษฐศาสตร์ในประเด็นเรื่องแนวนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของเกาหลี ส่วนในประเด็นเรื่องกรอบการวิจัย บทความวิจัยนี้มีกรอบการวิจัยในสองประเด็นหลักที่สำคัญ คือ กรอบแนวคิดทางปรัชญาจริยธรรมและกรอบแนวคิดทางเศรษฐกิจ โดยในมิติทางปรัชญา ผู้วิจัยเลือกใช้กรอบแนวคิดทางปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อที่สำคัญในประเด็นเรื่อง *ความสัมพันธ์ห้าประการของบุคคลในสังคม* โดยเฉพาะ *มิติความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัว* ที่วางอยู่บนหลักการเรื่อง *จารีตและมนุษยธรรม* (หลี่, เหริ่น : 礼, 仁) ในฐานะที่เป็นพื้นฐานของแนวคิดทางศีลธรรมของขงจื๊อเพื่อเป้าหมายในการสร้างสังคมในอุดมคติที่ติดตามในทัศนะของขงจื๊อ ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการปฏิบัติตนตาม “จารีตธรรมเนียม” ที่ถูกต้องดีงาม โดยผ่านทางการขัดเกลาด้วย “มนุษยธรรม”

ในขณะที่มิติทางเศรษฐศาสตร์ ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดเรื่องนโยบายทางเศรษฐกิจแบบรัฐนำ (government lead policy) ซึ่งได้แนวนโยบายทางเศรษฐกิจที่สำคัญของรัฐบาลเกาหลีใต้ที่มุ่งสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและ

ภาคเอกชนด้วยแนวนโยบายในการ “ผลักดันสนับสนุน” และ “การควบคุม” ที่เกิดขึ้นอย่างจริงจังในสมัยของประธานาธิบดีพาร์คจุงฮีในช่วงทศวรรษที่ 60 (Lee, 2012, pp. 316–318)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้วางกรอบการวิเคราะห์ท่าทีและความสัมพันธ์ของหลักการทั้งสองประการด้วยข้อเสนอที่ว่าพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีนั้นวางอยู่บนระบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างครอบครัว กลุ่มธุรกิจและอำนาจรัฐที่ถูกร้อยโยงอยู่ภายใต้มิติความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัว อันเป็นพื้นฐานปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อและความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวในฐานะที่เป็นพลังขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้เองที่กลายเป็นหนึ่งในเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้รัฐเริ่มเกิดการ “ตระหนักรู้” และเริ่มหันมาให้ความสนใจกับศักยภาพแฝงในฐานะที่เป็นรากฐานที่สำคัญของความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศภายหลังจากภาวะสงคราม

ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางความคิดในเชิงจริยธรรมของลัทธิขงจื๊อโดยเฉพาะในประเด็นเรื่องมิติความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัว จึงกลายเป็นหนึ่งในเงื่อนไขที่สำคัญต่อการเข้าใจพัฒนาการและบทบาท และความสำคัญของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้ที่มีต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) วิธีเก็บข้อมูล ประกอบด้วย การวิจัยข้อมูลเอกสาร (documentary research) และการเสนอบทวิเคราะห์ด้วยวิธีการบรรยาย (descriptive) และการอธิบายความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของเนื้อหาของบทวิเคราะห์ (explanatory) รวมถึงการเสนอแนวคิดของผู้วิจัยในรูปแบบการสังเคราะห์ข้อมูล (synthesis) โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1. ศึกษาหลักการปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อ โดยมุ่งอภิปรายแนวคิดเรื่องมิติความสัมพันธ์ในครอบครัวกับแนวคิดเรื่องธุรกิจการค้า
 2. ศึกษามิติความสัมพันธ์เชิงครอบครัวที่ส่งผลต่อโครงสร้างของระบบธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้
 3. อภิปรายถึงศักยภาพทางศีลธรรมของมิติความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ส่งผลต่อนโยบายทางเศรษฐกิจของภาครัฐ
 4. สรุปผลการวิจัย
- เอกสารที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่ง เอกสารปฐมภูมิ (primary source) ประกอบด้วย

คัมภีร์สำคัญของลัทธิขงจื๊อ คือ คัมภีร์หลุนอวี่ (论语) โดยมีการศึกษาข้อมูลเทียบเคียงความหมายจากฉบับภาษาอังกฤษของ James Legge (Legge, 1966) รวมถึงฉบับภาษาไทยของ สุวรรณา สถาอานันท์ (Satha-anand, 2012) ที่มีเนื้อหาการแปลจากต้นฉบับภาษาจีนและคำอธิบายทางวิชาการ (commentary) ที่มีต่อประเด็นทางปรัชญาดังกล่าว และกลุ่มที่สอง เอกสารทุติยภูมิ (secondary source) ประกอบด้วย เอกสาร ตำรา หนังสือ งานวิจัย และบทความทางวิชาการของนักวิชาการที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนของแนวคิดทางปรัชญาของลัทธิขงจื๊อ แนวคิดทางการเมืองเกาหลี และแนวคิดทางเศรษฐกิจเกาหลี

ผลการวิจัย

1. ปรัชญาจริยธรรมของขงจื๊อ : ปริณทลแห่งความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัว

หากพิจารณาว่าปรัชญาจีนหรือ Chinese philosophy มีความหมายบ่งชี้ถึงแนวคิดทางปรัชญาที่ถูกหล่อหลอมและเกิดขึ้นภายในปริณทลทางวัฒนธรรมและขอบเขตดินแดนของอารยธรรมจีนโบราณแล้ว แนวคิดของขงจื๊อ (Confucius, 孔子 551-479 ปีก่อนคริสตกาล) ก็อาจถือได้ว่าเป็นหนึ่งในแนวคิดที่สำคัญของปรัชญาจีน แนวคิดดังกล่าวเปรียบเสมือนข้อเสนอทางความคิดที่มีต่อการจัดการแก้ไขปัญหาของสังคมอันมีรากฐานมาจากความบกพร่องทางศีลธรรมของมนุษย์ที่ปรากฏขึ้นภายใต้ความสับสนวุ่นวายทางการเมือง ความแร้นแค้นและการสู้รบแย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างนครรัฐต่าง ๆ ในแง่ปรัชญาขงจื๊อจึงมีลักษณะที่เป็นปรัชญาในเชิงศีลธรรมหรือ Moral philosophy ที่มุ่งแก้ไขปรับเปลี่ยน “มนุษย์” ในฐานะที่เป็นรากฐานของสังคมด้วยการย้ำเน้นถึงหลักคำสอนทางศีลธรรมที่อิงตามโดยมีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อการบรรเทาปัญหาของสังคม (Legge, 1966) โมทัศน์ในเชิงศีลธรรมดังกล่าวอาจพิจารณาได้ว่าเป็นความพยายามของขงจื๊อในการรื้อฟื้น “จารีตธรรมของมนุษย์” เพื่อเป้าหมายในการสร้าง “สังคมแห่งความสงบสุข” อันเป็นรูปแบบของสังคมในอุดมคติของขงจื๊อซึ่งได้เสื่อมถอยและสูญหายไปท่ามกลางภาวะสงครามและความขัดแย้งทางการเมือง (Satha-anand, 2012, p. 25)

การเชื่อมโยงสภาพสังคมที่สงบสุขเข้ากับจารีตธรรมของมนุษย์ในลักษณะดังกล่าวนี้ โดยนัยหนึ่งเป็นการสะท้อน

ให้เห็นว่า ในทัศนะของขงจื๊อ “รัฐและสังคม” คือภาพลักษณ์ของชุมชนทางการเมืองของมนุษย์ในระดับปัจเจก สภาพความเป็นไปของรัฐและสังคมในภาพรวมจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงคุณลักษณะของมนุษย์ในระดับปัจเจกได้อย่างมีนัยที่สำคัญ กล่าวในอีกมุมหนึ่งความดีงามเชิงศีลธรรมของมนุษย์ในสังคมคือเงื่อนไขที่สำคัญซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความสงบสุขของรัฐและสังคมในภาพรวม ในแง่นี้ความสงบสุขของสังคมจึงถูกวางจุดเริ่มต้นเอาไว้ที่การพัฒนาศีลธรรมหรือจริยธรรมสำหรับมนุษย์ภายใต้หลักการทางศีลธรรมเรื่อง “สำนึกทางศีลธรรม” หรือ “มนุษยธรรม” (เหวิน, 仁) ในฐานะที่เป็นเครื่องกำกับทิศทางและความหมายของการกระทำตาม “จารีตปฏิบัติ” (หลี่, 礼) ของมนุษย์อันเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ในเชิงจริยธรรมระหว่างสมาชิกในครอบครัวในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์พื้นฐานในระดับขั้นแรกของมนุษย์

ท่าทีทางศีลธรรมดังกล่าวปรากฏขึ้นในงานเขียนสำคัญของขงจื๊อ กล่าวคือคัมภีร์หลุนอวี่ เล่มที่ 2 บทที่ 7 ซึ่งมีเนื้อหาที่กล่าวว่า “จื๊อโหยวถามเรื่องความกตัญญู อาจารย์ตอบว่า ‘สมัยนี้ ความกตัญญู หมายถึง การเลี้ยงดูบิดามารดา แต่เราก็กินเลี้ยงดูม้าและสุนัขด้วยไม่ใช่หรือ ถ้าขาดความเคารพแล้วจะมีอะไรเพื่อแยกแยะการเลี้ยงดูแบบหนึ่งออกจากอีกแบบหนึ่งเล่า?’ (Satha-anand, 2012, p. 55) ในบริบทดังกล่าวขงจื๊อพยายามชี้ให้เห็นว่า หากเพียงแต่เข้าใจว่าการหยิบยื่นอาหารให้บิดามารดาหรือการจัดหาที่พักที่อยู่ให้กับบิดามารดานั้นเป็นการแสดงออกถึงความหมายของ “ความกตัญญู” ได้อย่างสมบูรณ์แล้ว เช่นนั้นแล้วการให้อาหารและการจัดหาที่พักสำหรับสุนัขหรือสัตว์เลี้ยงนั้นก็ย่อมต้องนับว่าเป็น “ความกตัญญู” ด้วยเช่นกันใช่หรือไม่ ในแง่นี้หากคำตอบคือ “มิใช่” ดังนั้นแล้วจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าการดูแลบิดามารดานั้นจึงต้องมีบางสิ่งที่แตกต่างไปจากการเลี้ยงดูสัตว์เลี้ยง ความแตกต่างนั้นคือสำนึกทางศีลธรรมหรือคุณธรรมแห่งความเป็นมนุษย์ กล่าวคือความ “กตัญญู” ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักของพฤติกรรมดังกล่าว

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงแม้ปรัชญาขงจื๊อจะให้ความสำคัญกับกระบวนการในการพัฒนามนุษย์ให้เข้าสู่การเป็นจริยชนหรือมนุษย์ผู้มีคุณธรรม แต่กระบวนการเช่นนี้มีได้เกิดขึ้นโดยการ “ถอดถอน” มนุษย์ออกจากบริบทความสัมพันธ์ที่มีต่อโลกและสังคม ในทางกลับกันกระบวนการในการพัฒนาศีลธรรมของมนุษย์กลับปรากฏขึ้นได้ “ภายใน”

¹ ในทัศนะของขงจื๊อ คือ สังคมของราชวงศ์โจว

² 子游问孝。子曰：“今之孝者，是谓能养，至于犬马，皆能有养，不敬，何以别乎？”

ระบบความสัมพันธ์ที่ถูกต้องเหมาะสมและงดงามระหว่างมนุษย์โลกและสังคม และหน่วยความสัมพันธ์พื้นฐานที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด กล่าวคือระบบความสัมพันธ์ใน “ครอบครัว” ซึ่งมีเป้าหมายที่สำคัญในการขัดเกลามนุษย์ให้กลายเป็น “จริยชน” หรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาสมาชิกที่ดีของสังคมอันเป็นรากฐานสำคัญของสังคมในอุดมคติในภาพรวมดังที่ปรากฏในคัมภีร์หลุนอี่ว์ เล่มที่ 1 บทที่ 2 เอาไว้ว่า “อาจารย์ไยวากล่าวว่า ผู้มีความกตัญญูและเชื่อฟังพี่น้องนั้นก็จะขัดขึ้นผู้บังคับบัญชา ผู้ที่ไม่ขัดขึ้นผู้บังคับบัญชาไม่มีเลยที่จะก่อความวุ่นวาย”³ (Satha-anand, 2012, p. 181)

เป็นที่น่าสนใจว่าถึงแม้จารีตการศึกษาแนวคิดของระบบปรัชญาขงจื๊อจะมุ่งชี้ให้เห็นความสำคัญกับการวางกรอบความสัมพันธ์ในเชิงศีลธรรมระหว่างมนุษย์เพื่อเป้าหมายในการสร้างสังคมทั้งดงามทั้งในความหมายของสภาพสังคมที่สงบสุข ระบบการเมืองที่ต้องชอบธรรม และสภาพความเป็นอยู่และความมั่นคงทางเศรษฐกิจอันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขของมนุษย์ในสังคมแต่กระนั้นก็ตามการแสวงหาจุดเชื่อมโยงทางความคิดระหว่างแนวคิดในเชิงศีลธรรมและแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจหรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ภายใต้เงื่อนไขของผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจการค้าในฐานะที่เป็นหนึ่งของการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลับดูเหมือนจะเป็นประเด็นที่ทำทนายจารีตทางความคิดในระบบปรัชญาศีลธรรมขงจื๊ออย่างน้อยในสองประเด็นที่สำคัญกล่าวคือ

ประเด็นที่หนึ่ง มนุษย์ในอุดมคติของขงจื๊อถูกวางบทบาทและหน้าที่ในฐานะที่เป็นจริยชนหรือ “วิญญูชน” (君子) ผู้ซึ่งใช้ชีวิตผูกพันอยู่กับจารีตและมนุษยธรรม ความถูกต้องและความเที่ยงธรรม (义) อันแตกต่างกับบุคคลทั่วไปในสังคมหรือ “เสี่ยวเหริน” (小人) ซึ่งเป็นบุคคลทั่วไปที่ส่อนัยเชิงลบผู้ซึ่งมีชีวิตผูกพันอยู่กับการมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ (利) เช่นเป็นคนคับแคบเห็นแต่ผลประโยชน์เฉพาะตน (Satha-anand, 2012, p. 80) ซึ่งการแสวงหาผลประโยชน์ของเสี่ยวเหรินในกรณีนี้ โดยนัยมีความหมายบ่งชี้ถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการสั่งสมความมั่งคั่งทั้งที่มาจาก การใช้อำนาจอันไม่ชอบธรรมทางการเมืองของตนหรือจากการมุ่งให้ความสำคัญกับทรัพย์สินเงินทองจนไม่ตระหนักถึง

ความชอบธรรมหรือความถูกต้องแห่งการได้มาซึ่งทรัพย์สินดังกล่าว

ประเด็นที่สอง ในทัศนะของขงจื๊อ ถึงแม้ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมของมนุษย์จะมีความข้องเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะต่าง ๆ เช่น การซื้อขายแลกเปลี่ยน แต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านั้นก็ได้จำเป็นต้องนำไปสู่เป้าหมายในการแสวงหาผลตอบแทนในเชิง “มูลค่า” อันสามารถแปลงค่าเป็นมูลค่าเงินตราได้เสมอไปในทางกลับกันขงจื๊อชี้ให้เห็นว่าผลตอบแทนในเชิง “คุณค่า” ที่เกิดขึ้นภายในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่นนั้นกลับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่ามูลค่าของทรัพย์สินหรือเงินตรา อันเป็นการสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ที่งดงามของมนุษย์ในสังคม

ทำที่ดังกล่าวมานั้นปรากฏอยู่ในคัมภีร์หลุนอี่ว์ เล่มที่ 7 บทที่ 7 ที่มีเนื้อความตอนหนึ่งซึ่งกล่าวว่า “อาจารย์ไยวากล่าวว่า เราไม่ปฏิเสธการสั่งสอนของใครก็ตามที่สมัครใจนำมาเมื่อเนื้อห่อเหี่ยวมาเป็นคำครู”⁴ (Satha-anand, 2012, p. 232) ในแง่นี้การเรียกร้องแต่ “เนื้อเพียงห่อเหี่ยว”⁵ ซึ่งเป็นเพียงสิ่งที่มีมูลค่าน้อยมากเมื่อเทียบเคียงกับประโยชน์อันมีคุณค่าที่ยิ่งใหญ่ของความรู้โดยนัยหนึ่งคือการสะท้อนให้เห็นว่า การยอมรับในการตอบแทนนั้นกลับมิได้เป็นการมุ่งให้ความสำคัญกับ “มูลค่า” หรือผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจอันเกิดขึ้นจากสิ่งแลกเปลี่ยนนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบเคียงกับ “คุณค่า” ของสิ่งที่ศิษย์เหล่านั้นได้กลับไปอันเป็นความรู้ที่มีคุณค่ามากมาย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตนเพื่อการเป็นวิญญูชนที่สมบูรณ์และยังคงเป็นจุดเริ่มต้นของโอกาสและความเป็นไปได้ในการใช้ความรู้เพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่ราชการ

จากบริบทดังกล่าวได้นำมาสู่ปัญหาที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นจากภาพลักษณ์ความสัมพันธ์ของวิญญูชนและการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันเป็นความไม่ลงรอย (discordance) ที่เกิดขึ้นระหว่างระบบปรัชญาศีลธรรมและทัศนะในเชิงเศรษฐกิจ เนื่องด้วยในมุมมองหนึ่งปรัชญาขงจื๊อมิได้มีท่าทีในการ “ปฏิเสธต่อต้าน” แนวคิดทางเศรษฐกิจการค้าและการแลกเปลี่ยนเนื่องด้วยขบวนการทางเศรษฐกิจดังกล่าวคือส่วนหนึ่งของการมีชีวิตและการดำรงชีวิตในสังคมของมนุษย์ ซึ่งการปฏิเสธวิถีการดำรงชีวิตของปุถุชนในสังคม คือ

³ 有子曰：“其为人也孝弟，而好犯上者，鲜矣；不好犯上，而好作乱者，未之有也。君子务本，本立而道生。孝弟也者，其为仁之本与！”

⁴ 子曰：“自行束脩以上，吾未尝无诲焉。”

⁵ น่าเชื่อได้ว่าเนื้อเพียงห่อเหี่ยวน่าจะเป็นสิ่งพื้นฐานที่ปุถุชนโดยทั่วไปในสังคมจะสามารถแสวงหามาได้โดยไม่ลำบากยากเข็ญมากนัก

การผลักดันให้มนุษย์มีหน้าที่ใน “การหลีกสิ่งสังคม” ด้วยเพราะเป็นการทำให้ระบบความสัมพันธ์อันงดงามและชุมชนแห่งมนุษยธรรมอันเป็นจุดหมายของปรัชญาศีลธรรมขงจื้อนั้นล่มสลายลง แต่ในอีกมุมหนึ่งปรัชญาขงจื้อก็ดูเหมือนจะ “มิได้ยืนยันยอมรับ” พื้นฐานระบบแนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของโลกสมัยใหม่ซึ่งเป็นการแข่งขัน ช่วงชิง และการแลกเปลี่ยนในเชิงผลประโยชน์ที่วัดคุณค่าจากมูลค่าของสิ่งของวัตถุหรือบริการที่เกิดขึ้นด้วยเพราะมิใช่เป็น “มรรคานิยมแห่งวิญญูชน” ที่ควรจะมี “คำนึงถึงความถูกต้องเที่ยงธรรมเมื่อเห็นถึงผลประโยชน์” ข้อปัญหานี้จึงกลายเป็นที่มาของความพยายามในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างหลักการทั้งสองประการภายในบริบททางสังคมเศรษฐกิจการเมืองของเกาหลีใต้ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดเรื่องระบบธุรกิจครอบครัวและมิติความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัว

2. มิติความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวและโครงสร้างของระบบธุรกิจเกาหลี

หากยอมรับว่าหลักการทางปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื้อวางอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่เหมาะสมถูกต้องและงดงามระหว่างมนุษย์ที่เกิดขึ้นภายในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ที่เกิดขึ้นภายในสังคมคือหนึ่งของวิถีชีวิตและวัตรปฏิบัติของมนุษย์ ดังนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมเกาหลีที่ปรากฏขึ้นในรูปแบบขององค์กรทางธุรกิจขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างกันด้วยระบบเครือญาติและระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว จึงน่าจะเชื่อได้ว่ามีความสัมพันธ์บางประการที่อาจจะข้องเกี่ยวกับทัศนะทางปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื้ออย่างมีนัยที่สำคัญ

การตระหนักถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทางความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื้อที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมเกาหลีในลักษณะดังกล่าวได้นำไปสู่รากฐานในการวิเคราะห์ภาพรวมของพัฒนาการทางเศรษฐกิจของกลุ่มธุรกิจเกาหลีที่สะท้อนให้เห็นได้ว่าการเจริญเติบโตของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้และพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ในภาพรวมนั้นจึงมิได้มีลักษณะที่เป็น “สูตรสำเร็จในเชิงนโยบาย” ที่เกิดขึ้นจากการที่ภาครัฐนั้นเป็น “ผู้สนับสนุน” หรือผู้ช่วยเหลือทั้งในเชิงเงินทุนและในเชิงนโยบายทางเศรษฐกิจการค้า โดยที่ภาครัฐกิจนั้นเป็นเพียง “ผู้รับ” ความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนของภาครัฐแต่เพียงเท่านั้นในทางกลับกันภายใต้การวิเคราะห์บริบททางสังคมวัฒนธรรม

ของเกาหลีที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่าองค์กรทางธุรกิจเกาหลีเองนั้น ได้พัฒนาศักยภาพในการแข่งขันของตนภายใต้การปรับประยุกต์ใช้หลักการทางปรัชญาศีลธรรมภายในบริบทการแข่งขันการประกอบธุรกิจจนทำให้โครงสร้างการบริหารงานขององค์กรมีความเข้มแข็งและนำมาซึ่งทำที่และบทบาทของรัฐที่มีต่อโครงสร้างของเศรษฐกิจ

ในกรณีดังกล่าว นักวิชาการ เช่น Tan Soo Kee ได้ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับโครงสร้างการจัดการของกลุ่มบริษัทขนาดใหญ่โดยชี้ให้เห็นว่ากลุ่มธุรกิจเหล่านั้นมีลักษณะโครงสร้างในรูปแบบที่มีความคล้ายคลึงกับระบบความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวอันเป็นพื้นฐานปรัชญาทางศีลธรรมของขงจื้อ การบริหารจัดการธุรกิจนั้นลักษณะที่กล่าวมาคือตัวแบบของโครงสร้างระบบเศรษฐกิจแบบธุรกิจครอบครัวหรือ Structure of the family business ซึ่งแนวคิดเรื่องบทบาท หน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในระดับครอบครัวอันเป็นอุดมการณ์ของลัทธิขงจื้อนั้นได้ถูกพัฒนาจนกลายเป็นรากฐานของวัฒนธรรมแห่งความร่วมมือหรือ Corporate culture (Tan, 2008, pp. 9–10) ข้อสังเกตของ Tan มีลักษณะที่สอดคล้องกับความเห็นของนักวิชาการ เช่น Chunhyo Kim ที่ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในทัศนะของปรัชญาขงจื้ออันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมแห่งความร่วมมือหรือ Corporate culture นั้น ดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นระบบพฤติกรรมและบรรทัดฐานที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในองค์กรหรือหน่วยงาน จนกลายมาเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของการดำเนินธุรกิจอันเป็นรากฐานที่ซ่อนอยู่ภายใต้กระแสพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา (Kim, 2016, p. 4)

ในแง่ “วัฒนธรรมแห่งความร่วมมือ” ในทัศนะของ Tan และ Kim นั้น อาจกล่าวได้ว่ามีความหมายบ่งชี้ถึงแนวทางหรือพื้นฐานจารีตทางธุรกิจของเกาหลีที่มีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างความร่วมมือระหว่างกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งความร่วมมือที่เกิดขึ้นทั้งระหว่างสมาชิกภายในองค์กรธุรกิจรวมถึงความร่วมมือระหว่างองค์กรทางธุรกิจที่มีรากฐานมาจากกลุ่มสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน (crony capitalism) การเข้าใจความหมายของรากฐานความร่วมมือเช่นนี้ในมุมหนึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Byung-Nak Song ได้ชี้ให้เห็นว่าทำที่เช่นนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดคุณลักษณะแห่งกลมเกลียวสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัวไปสู่ความสัมพันธ์ที่กลมเกลียวของเหล่าสมาชิกในสังคม ซึ่งในมุมหนึ่ง

มีรากฐานแนวคิดมาจากการพิจารณาว่ากลุ่มบริษัทหรือกลุ่มธุรกิจเป็นมรดกหรือเป็นสมบัติที่สำคัญยิ่งของครอบครัว เนื่องจากความมั่นคงและความผาสุกของครอบครัวล้วนแต่วางอยู่บนรากฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ดังนั้นแล้ว การควบคุมและการบริหารธุรกิจของครอบครัวจึงเปรียบเสมือนจารีตธรรมเนียมอันสำคัญของสมาชิกครอบครัว ซึ่งโดยนัยหนึ่งคือการถ่ายทอดโครงสร้างความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวไปสู่บริษัทที่ใหญ่ขึ้นและบริษัทขนาดใหญ่ดังกล่าวนี้จึงมีลักษณะที่เป็น “สังคมกึ่งครอบครัว” (semi-familial community) (Song, 1992, pp. 192–194)

Kim ได้ชี้ให้เห็นว่าหนึ่งในตัวอย่างของการสืบทอดคุณลักษณะแห่งความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัวไปสู่ความสัมพันธ์ที่กลมเกลียวของเหล่าสมาชิกในกลุ่มธุรกิจของเกาหลีใต้สะท้อนให้เห็นผ่านทางการพิจารณาโครงสร้างในระดับการบริหารหรือในระดับกลุ่มผู้บริหารซึ่งมีอำนาจในการตัดสินใจและขับเคลื่อนในเชิงนโยบายที่มีลักษณะเป็นการควบคุมและการบริหารงานในรูปแบบ “การส่งต่อทางสายเลือด” หรือ Blood-based succession มุ่งเป้าหมายไปที่บุตรชายคนโตของตระกูล รวมถึงการมอบตำแหน่งและหน้าที่ในการบริหารในส่วนอื่น ๆ ของกลุ่มธุรกิจให้กับเหล่าสมาชิกในครอบครัวอย่างเช่น ในกรณีของกลุ่มทุน Samsung ที่มีการส่งมอบตำแหน่งและอำนาจในการบริหารบริษัทจาก Lee Pyong Cho ผู้ก่อตั้งกลุ่มซัมซุงในปี ค.ศ. 1938 ไปสู่อุปการชย Lee Kun Hee และการส่งผ่านอำนาจในการบริหารไปสู่ Lee Jae Yong บุตรชายคนโตในเวลาต่อมา หรือในกรณีของกลุ่มบริษัท Hyundai ที่วางแผนในการส่งผ่านอำนาจในการบริหารจากประธานบริษัท Chung Mong-koo ไปสู่ Chung Eui-sun บุตรชายคนโตเช่นเดียวกับกลุ่มบริษัท LG ที่ส่งมอบอำนาจในการบริหารจากผู้ก่อตั้งบริษัท Ku In Hoe ไปสู่อุปการชยคนโต Ku Cha Kyung และส่งมอบอำนาจต่อเนื่องไปยัง Ku Bon Mu บุตรชายคนโตในรุ่นที่สามของบริษัทในเวลาต่อมา (Kim, 2016, p. 15)

หนึ่งในจารีตในการดำเนินธุรกิจด้วยการวางโครงสร้างการกระจายอำนาจทางการบริหารองค์กรของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้จึงดำเนินไปในรูปแบบของธุรกิจ

ที่แข็งแกร่งอันวางอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ในครอบครัวที่รวมถึงความพยายามในการพัฒนาความก้าวหน้าของกลุ่มธุรกิจภายใต้การขยายขอบเขตของธุรกิจเชิงครอบครัวที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบออกไปสู่การครอบครองส่วนแบ่งทางการตลาดที่หลากหลายภายใต้อำนาจในการบริหารงานและการตัดสินใจที่ขึ้นอยู่กับกลุ่มครอบครัวของกลุ่มผู้ก่อตั้งบริษัทเป็นสำคัญ โครงสร้างในการวางระบบธุรกิจนี้ในลักษณะดังกล่าวถูกอธิบายในอีกมุมหนึ่งในฐานะที่เป็น “ระบบธุรกิจแบบหนวดปลาหมึก” หรือ Muneo Kyeongyeong กล่าวคือ การที่ธุรกิจครอบครัวซึ่งมีความเชี่ยวชาญหรือมีความชำนาญในการผลิตสินค้าหรือบริการเฉพาะอย่างได้มีการตัดสินใจที่จะขยายส่วนแบ่งทางธุรกิจนั้นไปในกลุ่มธุรกิจที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสายธุรกิจเดิม (unrelated sector) (Mukoyama, 1999) จนเกิดเป็นการแตกแขนงทางธุรกิจ (diversification) จำนวนมากโดยมิได้ถูกบริหารจัดการอย่างแยกขาดจากกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ แต่ในทางกลับกันกลุ่มธุรกิจที่ถูกขยายฐานออกไปนั้นล้วนแต่พัฒนาความเชี่ยวชาญและดำเนินงานประสานกับกลุ่มธุรกิจตั้งต้นภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบความสัมพันธ์ในระบบครอบครัว

ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างการบริหารธุรกิจภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงครอบครัวที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ดั้งเดิมได้ถูกถอดแบบและวางทาบลงเป็นโครงสร้างการบริหารของกลุ่มธุรกิจขนาดย่อย ความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้าง “ระหว่าง” กลุ่มธุรกิจทั้งสองนั้นถือได้ว่าเป็น “ระนาบความสัมพันธ์ในขั้นแรก (The first stage of the relationship)” จากนั้นเมื่อพิจารณาหน่วยธุรกิจขนาดย่อยต่าง ๆ ที่แตกแขนงมาจากกลุ่มธุรกิจหลักก็จะพบว่า โครงสร้างการบริหารและการควบคุมหน่วย “ภายใน” ธุรกิจขนาดย่อยนั้นเกิดขึ้นจากระบบความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัว ความสัมพันธ์ในกรณีดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็น “ระนาบความสัมพันธ์ในขั้นที่สอง (The second stage of the relationship)”⁶

ในมุมหนึ่ง โครงสร้างระบบธุรกิจแบบหนวดปลาหมึกนั้นจึงเป็นการแสดงภาพของระบบความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวซึ่งเป็นอิทธิพลทางความคิดของปรัชญาศีลธรรมขงจื้อที่ปรากฏอยู่ในโลกธุรกิจสมัยใหม่ได้อย่างเป็นที่น่าสนใจ การวางแผนทางธุรกิจด้วยการมุ่งเน้นความสำคัญของ

⁶ กล่าวในอีกภาษาหนึ่ง คือ กลุ่มธุรกิจ A คือกลุ่มธุรกิจที่แตกแขนงมาจากกลุ่มธุรกิจหลักเช่นเดียวกับกลุ่มธุรกิจ B ผู้บริหารของกลุ่มธุรกิจ A และ B ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันผู้บริหารของธุรกิจหลัก และในขณะเดียวกัน กลุ่มผู้บริหารของกลุ่มธุรกิจ A และ B ต่างก็มีความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวระหว่างกันและกัน ดังนั้น กลุ่มผู้บริหารทั้งสามหน่วยธุรกิจจึงถือได้ว่ามีความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวระหว่างกันและกัน ซึ่งเป็นรากฐานของความร่วมมือและการสนับสนุนการดำเนินธุรกิจให้มั่นคงเข้มแข็งนั่นเอง

การวางระบบธุรกิจเอาไว้บนมิติความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัว ความสัมพันธ์ทางจิตใจและความรู้สึกในความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันบนพื้นฐานของระบบ “การส่งต่อและความสัมพันธ์ทางสายเลือด” หรือ Blood-based succession ที่เกิดขึ้นจากระนาบความสัมพันธ์ทั้งสองประการของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้ นั้น ได้ก่อให้เกิดระบบโครงข่ายความสัมพันธ์ทางธุรกิจที่โยงใยกันอย่างมั่นคงและแน่นหนาทั้งในส่วนของเงินทุนงบประมาณและการสนับสนุนช่วยเหลือทางความรู้ระหว่างกันและกันภายในระบบธุรกิจในลักษณะที่เป็น “ระบบทุนนิยมแบบเครือญาติ” หรือ “Crony capitalism” (Natthaphatthanunth, 2010) ซึ่งในแง่หนึ่ง ความมั่นคงแข็งแกร่งนี้ได้กลายเป็นหนึ่งในเหตุผลสำคัญที่ทำให้รัฐตระหนักถึง “โอกาส” และ “ความเป็นไปได้” ในการเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพื่อความรอดพ้นของประเทศภายหลังจากความสูญเสียในภาวะสงคราม ทำให้ตั้งกล่าวเกิดขึ้นภายใต้การวิเคราะห์หีบห่อและความสัมพันธ์กับกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ด้วยลักษณะเฉพาะบางประการที่น่าสนใจ

3. มิติความสัมพันธ์เชิงครอบครัวและศักยภาพเชิงศีลธรรม : บทบาทของรัฐต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของเกาหลีใต้

หากพิจารณาจากบริบทของประวัติศาสตร์เกาหลีในช่วงราวคริสต์ศตวรรษที่ 20 จะเห็นว่าในมุมมองของรัฐนั้น ความมั่นคงและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญของการพัฒนาประเทศในช่วงเวลาแห่งความยากลำบากภายหลังจากการสิ้นสุดของยุคสมัยแห่งการต่อสู้เพื่อเรียกร้องอิสรภาพจากการเป็นรัฐอาณานิคม รัฐบาลของประธานาธิบดีรีซึงมัน (Rhee Syngman) ซึ่งเป็นรัฐบาลชุดแรกภายหลังจากการสิ้นสุดช่วงเวลาแห่งการยึดครองโดยจักรวรรดิญี่ปุ่นที่กินระยะเวลาราว 40 ปี ได้แสดงท่าทีในการผลักดันสนับสนุนประเด็นทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน เช่น การริเริ่มดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจในรูปแบบ “การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า” นโยบายในการกำหนดควบคุมราคาสินค้าอุปโภคในประเทศหรือนโยบายในการควบคุมอัตราดอกเบี้ยในประเทศให้มีอัตราที่ต่ำ รวมถึงการควบคุมระบบอัตราแลกเปลี่ยนเพื่อผลประโยชน์จากมูลค่าส่วนต่างที่เกิดขึ้น (Thandee, 2003, p. 25)

แต่อย่างไรก็ตามความพยายามดังกล่าวของประธานาธิบดีรีซึงมัน ดูเหมือนจะไม่สามารถผลักดันความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง เนื่องด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น การประทุของสงครามเกาหลีในปี ค.ศ. 1948 ที่ส่งผลให้

ความพยายามในการฟื้นฟูเศรษฐกิจภายหลังจากยุคการปกครองโดยญี่ปุ่นนั้นได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ปัญหาพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจที่เป็นสังคมเกษตรกรรมซึ่งยังไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจโลกได้ จนนำไปสู่การก่อการยึดอำนาจการปกครองในเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ. 1961 อันเป็นจุดเริ่มต้นของระบบการปกครองในรูปแบบรวบอำนาจอย่างยาวนานของประธานาธิบดีพาร์คจุงฮี

ถึงแม้ว่าในมิติทางการเมืองระบบการปกครองของประธานาธิบดีพาร์คจุงฮีจะสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของระบบการปกครองแบบรวมอำนาจเบ็ดเสร็จและการมีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจผ่านทางกลไกการปกครองของรัฐ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งทางความคิดระหว่างกลุ่มชนชั้นกลางและกลุ่มผู้ปกครองจนนำไปสู่ปัญหาทางการเมืองของเกาหลีใต้ในช่วงระยะเวลาต่อมา (Kim, 2008, pp. 45–46) แต่หากพิจารณาในมิติทางเศรษฐกิจ การก้าวขึ้นมาเป็นบทบาทในการบริหารประเทศของประธานาธิบดีพาร์คจุงฮี กลับกลายเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ภายใต้การวางระบบ “ความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด” ที่เป็นนโยบายเศรษฐกิจหลักแห่งชาติที่มีเป้าหมายในการมุ่งสนับสนุนการพัฒนาเกาหลีใต้ให้กลายเป็นประเทศแห่งความเจริญด้วยพื้นฐานของระบบอุตสาหกรรมที่ทันสมัย เช่นเดียวกับกลุ่มประเทศชั้นนำทางอุตสาหกรรมในโลกตะวันตกภายใต้การให้ความสำคัญกับการสนับสนุนและขับเคลื่อนภาคธุรกิจบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและองค์กรทางธุรกิจ ซึ่งปรากฏขึ้นโดยการปรับนโยบายทางเศรษฐกิจครั้งสำคัญของเกาหลีใต้จากระบบเศรษฐกิจแบบมุ่งเน้นการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าสู่การมุ่งเน้นการผลิตเพื่อการส่งออกภายใต้การให้ความสำคัญกับการที่ภาครัฐจะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ กล่าวคือการเป็นหลักในการวางแผนเศรษฐกิจซึ่งในมุมหนึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้อาจเรียกในอีกชื่อหนึ่งได้ว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบ “รัฐนำตลาด (state-led development)” หรือยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจแบบรัฐเป็นผู้นำ ผู้วางแผนงานหรือผู้สนับสนุนหลักซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนภายใต้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจ 5 ปี (five years economics development plan) ที่เริ่มถูกใช้ในช่วงปี ค.ศ. 1962 จนนำไปสู่พัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศและเปลี่ยนโฉมเกาหลีใต้เข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (newly industrialization country) (Kim, 2008, p. 41) ซึ่งในช่วงเวลาต่อมาพัฒนาการทางเศรษฐกิจดังกล่าวถือได้ว่าเป็น

เงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญของการสร้าง “ความน่าเชื่อถือ” ของนักลงทุนทั้งในและต่างประเทศที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ที่เกิดขึ้นภายใต้การเข้าแทรกแซงของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ (governmental intervention) ภายใต้แผนการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักของรัฐบาลหรือ The Heavy and Chemical Industry Development Plan (HCIDP) ในราวทศวรรษที่ 70 (Chung & Kirkby, 2002, pp. 62–63) ซึ่ง Lew ได้ชี้ให้เห็นว่าความพยายามในการพัฒนาและการสร้างรากฐานที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจเกาหลีใต้ภายใต้การสนับสนุนอย่างจริงจังจากภาครัฐเป็นการสะท้อนถึงการคำนึงถึงถึงความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นของระบบเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวมที่ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องและได้กลายเป็นรากฐานที่สำคัญของความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ในช่วงเวลาต่อมา (Lew, 2013, p. 102)

ในแง่นี้เป็นที่น่าสนใจว่าการเริ่มหันมาให้ความสนใจกับการสนับสนุนกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในช่วงเวลานั้นถึงแม้ในมุมหนึ่งจะเป็นไปด้วยเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ในการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งเกิดขึ้นจากการตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของกระแสเศรษฐกิจของโลกและความสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นด้วยลักษณะของพื้นฐานของสังคมเกาหลีที่วางอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมทางความคิดของลัทธิขงจื๊อ จึงทำให้เห็นได้ว่าการวางระบบความสัมพันธ์ของรัฐที่มีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีรวมถึงเนื้อหาของแนวนโยบายในการสนับสนุนและผลักดันความสามารถในการแข่งขันของกลุ่มธุรกิจดังกล่าว จึงเป็นการสะท้อนถึงอิทธิพลทางความคิดของลัทธิขงจื๊อที่มีผลต่อแนวนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐซึ่งเกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของ “ระบบความสัมพันธ์ในมิติเชิงครอบครัว” อันเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมทางความคิดของสังคมเกาหลี ซึ่งเป็น “ศักยภาพเชิงศีลธรรม” ของกลุ่มธุรกิจอันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสั่งและการบริหารงานอย่างเป็นระบบภายใต้การวางโครงสร้างความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวภายในกลุ่มธุรกิจเหล่านั้น รวมถึงการ “ตระหนัก” ได้ถึงศักยภาพในเชิงความมั่นคงและความเข้มแข็งทางการเงินของกลุ่มธุรกิจที่สามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขของการโยงใยระบบความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในเชิงครอบครัว ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ในภาพรวม

กล่าวในอีกมุมหนึ่ง จุดเด่นที่สำคัญของระบบธุรกิจแบบครอบครัว คือ ความสามารถในการควบคุมและการสั่งการ

ภายในระบบบริษัทที่มีลักษณะเป็นการควบคุมในแนวดิ่ง (vertical system) ที่เกิดขึ้นจากการปรับประยุกต์ใช้อุดมการณ์ทางศีลธรรมในเรื่องมิติความสัมพันธ์เชิงครอบครัวอันเป็นพื้นฐานแนวคิดของระบบปรัชญาขงจื๊อเพื่อให้สอดคล้องกับการวางโครงสร้างในการบริหารและการควบคุมองค์กร ในแง่หนึ่งถึงแม้ “เนื้อหา” หรือหลักการของแนวทางในการบริหารกลุ่มธุรกิจจะเกิดขึ้นบนจุดยืนของระบบศีลธรรมและจริยธรรม แต่หากพิจารณาจาก “รูปแบบ” ของการปฏิบัติงาน จะเห็นได้ว่าการบริหารและการปกครององค์กรทางธุรกิจมีลักษณะที่แฝงเอาไว้ด้วยบทบาทของอำนาจและการจัดวางขีดค้นความสำคัญด้วยระบบลำดับชั้นในการปกครองที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในองค์กร เช่น อำนาจในการดูแลปกครองความสัมพันธ์ระหว่างบิดาและบุตร ซึ่งเป็นจารีตธรรมที่มีอาจถูก “ปฏิเสธ” หรือ “ต่อต้าน” จากบุตรธิดา (Tan, 2008, p. 13) และโครงสร้างการปกครองในเชิงครอบครัวและความกลมเกลียวเหนียวแน่นภายใต้มิติความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจนี้เองที่อาจจะเป็น “ศักยภาพแฝง” อันสำคัญของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ที่ถูกเพ่งมองและประเมินคุณค่าทั้งในมิติทางปรัชญาและมิติทางเศรษฐกิจจากภาครัฐและจากกลุ่มผู้บริหารของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่

ในมุมมองของกลุ่มผู้บริหารของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ เห็นว่าระบบศีลธรรมแห่งความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวดังกล่าว นอกจากจะเป็นรากฐานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มธุรกิจของครอบครัวแล้ว แนวคิดดังกล่าวยังคงเป็นรากฐานที่สำคัญในการรักษาไว้ซึ่ง “จริยธรรมทางเศรษฐกิจ” หรือ ศีลธรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นรากฐานของความถูกต้องเที่ยงธรรมหรือครรลองธรรมของธุรกิจการค้า กล่าวในอีกภาษาหนึ่ง คือ ความเป็นจริยชนหรือวิญญูชนอันมีมนุษยธรรมที่ถูกขัดเกลาผ่านทางระบบความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวนั้น จะได้รับการพัฒนาและต่อยอดไปสู่มนุษยธรรมในมิติทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นเงื่อนไขของ “ผลประโยชน์อันเที่ยงธรรม” ที่เกิดขึ้นจากความถูกต้องเหมาะสมภายใต้ระบบการค้า การแลกเปลี่ยนที่วางอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรมที่สมบูรณ์ อันเป็นหลักหมายที่สำคัญของระบบปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อ ในขณะที่มุมมองของภาครัฐได้สะท้อนให้เห็นว่าในช่วงเวลาแห่งความยากลำบากทางเศรษฐกิจ มิติความสัมพันธ์ในครอบครัวของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ ถือเป็น “โอกาส” และ “ความเป็นไปได้” ในการกอบกู้และการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งจะต้องเกิดขึ้นจากความพยายามในการผลักดันและการพัฒนาศักยภาพเหล่านั้นให้กลายเป็นจริงได้

(actualization) ในโลกเชิงประจักษ์ เนื่องด้วยศักยภาพเหล่านั้นเป็นรากฐานที่สำคัญที่ถูกใช้เพื่อเป็นจตุรยอยงทรพยากรต่าง ๆ ของประเทศทั้งทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรด้านเงินทุน รวมถึงแนวนโยบายของรัฐบาล ให้เกิดการประสานเข้ากันจนกลายเป็นพลังผลักดันทางเศรษฐกิจให้หลุดพ้นจากภาวะวิกฤตและความไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจโดยมีเป้าหมายในการเป็นหนึ่งในประเทศที่มีความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจในอนาคต

ในแง่นี้ การตระหนักถึงความสำคัญของศักยภาพเชิงศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ได้สะท้อนให้เห็นผ่านทางท่าทีของรัฐบาลที่มีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ภายใต้แนวนโยบายทางเศรษฐกิจสำคัญในสองประการ กล่าวคือ ประการที่หนึ่งแนวนโยบายในเชิงผลักดันสนับสนุน (governmental support policy) และประการที่สอง แนวนโยบายในเชิงควบคุม (governmental coercive policy)

หากพิจารณาจากมุมมองในเชิงการ “ผลักดันสนับสนุน” จะเห็นได้ว่าจุดเริ่มต้นของการเล็งเห็นศักยภาพเชิงศิลปกรรมจากระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในเกาหลีใต้เริ่มต้นขึ้นจากการปฏิรูปโครงสร้างของนโยบายทางเศรษฐกิจภายใต้การพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ซึ่งเกิดขึ้นจากระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า (import-substitution) มาเป็นนโยบายการผลิตเพื่อเน้นการส่งออก (export-oriented strategy) ในช่วงทศวรรษที่ 1960 โดยเริ่มต้นจากการปฏิรูปภาคเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรมเบา (light industry) โดยรัฐบาลเลือกที่จะผลักดันนโยบายส่งเสริมการส่งออก (export promotion policy) ทดแทนนโยบายการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า (Mun, 2017, pp. 20–21) ซึ่งในเวลาต่อมารัฐบาลเกาหลีใต้ได้ปรับแนวนโยบายการพัฒนาด้วยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมจากอุตสาหกรรมเบาไปสู่อุตสาหกรรมหนักและเคมี ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 3 และ 4 โดยเฉพาะแผนการในการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักและเคมีภัณฑ์หรือ The Heavy and Chemical Industry Development Plan (HCIDP) เช่น ธุรกิจผลิตปุ๋ย ปูนซีเมนต์ เคมีภัณฑ์ โรงกลั่นน้ำมันและสิ่งทอ และภายใต้ระบบความสัมพันธ์โยงใยในเชิงครอบครัวดังที่วิเคราะห์ในช่วงต้นนั่นเองที่ได้กลายเป็นหนึ่งเงื่อนไขที่สำคัญในการทำให้กลุ่มธุรกิจดังกล่าวได้รับความสนใจและได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น การสนับสนุนอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ

สำหรับการกักเงินเพื่อการผลิต การสนับสนุนเงินทุนจากต่างประเทศ นโยบายเรื่องการยกเว้นภาษีโดยเฉพาะสำหรับสินค้านำเข้าที่จะนำไปผลิตเพื่อการส่งออก นโยบายการปกป้องกลุ่มธุรกิจจากการแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศหรือการออกใบอนุญาตเพื่อการทำการค้าในประเทศ ซึ่งมีลักษณะที่โน้มเอียงไปในทางการค้ากึ่งผูกขาด (quasi-monopolistic positioning) นโยบายในการสนับสนุนให้ผู้ส่งออกใช้วัตถุดิบหรือสินค้าภายในประเทศในการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้าที่ไม่จำเป็น (Chung & Kirkby, 2002, p. 63) ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับการสนับสนุนวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ที่รัฐบาลได้พยายามปรับโครงสร้างของธุรกิจ SMEs ให้สามารถเข้าถึงเครดิตทางการเงินได้สะดวกมากขึ้น (Jwa, 2017, pp. 65–66)

ในขณะที่การพิจารณาบทบาทของรัฐที่มีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่จากมุมมองของการ “ควบคุม” ได้ชี้ให้เห็นว่าถึงแม้การตระหนักถึงจุดแข็งของศักยภาพในเชิงศิลปกรรมของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ดังกล่าวจะนำมาซึ่งท่าทีในการสนับสนุนและการผลักดันของภาครัฐทั้งในเชิงนโยบายและในเชิงปฏิบัติแต่กระนั้นก็ตามการตระหนักถึงจุดแข็งดังกล่าวยังคงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัฐเลือกที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์ในเชิงควบคุมอย่างเข้มงวดต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ซึ่งปรากฏชัดภายใต้เงื่อนไขในการ “ประเมิน” คุณค่าและความสำคัญของกลุ่มธุรกิจด้วย “ผลลัพธ์” หรือผลประโยชน์ที่มีมาตรฐานที่สูงทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ ในแง่นี้ท่าทีของรัฐที่มีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่นั้นปรากฏชัดภายใต้การสร้างกรอบเงื่อนไขหรือตัวชี้วัดที่สำคัญอย่างน้อยในสองประการสำหรับการประเมินท่าทีในการสนับสนุนของรัฐบาลที่มีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ กล่าวคือ เงื่อนไขเรื่องความสามารถในการแข่งขันในระดับนานาชาติซึ่งบ่งชี้ได้จากความสามารถในการส่งออกสินค้าและผลิตภัณฑ์หรือ The international competitive required by export-oriented industrialization และเงื่อนไขในเรื่องความสามารถในการแข่งขันทางการค้าที่เกิดขึ้นในตลาดภายในประเทศหรือ The maintenance of competitive mechanism in the domestic market ซึ่งเป็นการประเมินที่วางอยู่บนการรับรองของธนาคารต่างชาติโดยที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองภายในประเทศนั้นไม่สามารถก้าวท้าวหรือขึ้นได้ (Lew, 2013, pp. 104–105)

ในแง่นี้หากกลุ่มบริษัทสามารถพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างเป็นไปตามเป้าหมายของรัฐก็จะได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและจริงจังจากภาครัฐดังที่กล่าว

ในช่วงต้น แต่ในทางกลับกันหากกลุ่มบริษัทไม่สามารถดำเนินแผนธุรกิจจนสามารถบรรลุได้ตามเงื่อนไขที่วางเอาไว้ ในทั้งสองประการดังกล่าวข้างต้นแล้วก็จะนำมาสู่การจำกัดเงื่อนไขสำหรับสนับสนุนของภาครัฐที่มีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ ทำให้ดังกล่าวปรากฏผลให้เห็นอย่างชัดเจนด้วยการปรับเปลี่ยนจำนวนของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในระดับบน 100 บริษัท ในช่วงเวลาดังกล่าวที่มีอัตราส่วนที่ลดลงจาก 100 บริษัท ในปี ค.ศ. 1965 คงเหลือเพียง 19 บริษัท ในปี ค.ศ. 1985 (Lew, 2013, pp. 104–105) รวมถึงกลุ่มบริษัทที่ยังคงสามารถรักษาเสถียรภาพและการสนับสนุนจากภาครัฐได้อย่างต่อเนื่องก็ล้วนแต่เป็นกลุ่มบริษัทที่มีความเข้มแข็งทางธุรกิจที่โดดเด่นและมีโครงสร้างความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวที่แข็งแกร่งรวมถึงมีการขยายการดำเนินธุรกิจในรูปแบบของกลุ่มบริษัทที่มีความสัมพันธ์สนับสนุนในเชิงเงินทุนและทรัพยากรบุคคลร่วมกันอย่างเข้มแข็ง เช่น กลุ่มบริษัท Samsung – Samho หรือ Lukcy – Goldstars (Lew, 2013, p. 106)

การวางนโยบายควบคุมที่เข้มงวดดังกล่าว โดยนัยหนึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักรู้ของรัฐบาลที่มีต่อรากฐานของความเข้มแข็งของกลุ่มธุรกิจซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบของศักยภาพในเชิงศีลธรรมและมีจิตความสัมพันธ์ในครอบครัว ศักยภาพทางศีลธรรมจึงเป็นกลไกหลักอันสำคัญที่สามารถถูกพัฒนาขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจของเกาหลีได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่องในขณะที่การเลือกให้การสนับสนุนหรือการลดบทบาทในการสนับสนุนทั้งในเชิงการเมืองและในเชิงเศรษฐกิจจึงเป็นปัจจัยที่สอดคล้องและแปรผันตามไปกับความสามารถของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในการพัฒนาและปรับเปลี่ยนศักยภาพทางศีลธรรมให้กลายเป็นจริงได้ภายในบริบททางเศรษฐกิจซึ่งในท้ายที่สุดจะกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาเอาไว้ซึ่งเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศในอนาคต

ความสำคัญของศักยภาพในเชิงศีลธรรมหรือมีจิตความสัมพันธ์ในครอบครัวได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในบริบททางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้เมื่อพิจารณาจากกลุ่มบริษัทขนาดใหญ่รวมไปถึงกลุ่มธุรกิจย่อยที่แตกขยายออกมาจากกลุ่มธุรกิจหลักดั้งเดิม ซึ่งยังคงสามารถรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐบาลภายใต้การสนับสนุนและการผลักดันอย่างต่อเนื่องก็จะพบว่าล้วนแต่คงเป็นกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีโครงสร้างการบริหารงานอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวที่เข้มงวดภายใต้การบริหารจัดการองค์กร

ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวที่สืบเนื่องต่อกันมานับตั้งแต่ยุคสมัยของการก่อตั้งบริษัท (Kim, 2016, p. 3)

ประเด็นที่น่าสนใจที่เกิดขึ้นจากข้อพิจารณาข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่าการสนับสนุนจากภาครัฐที่มีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งในเชิงนโยบายและในเชิงปฏิบัตินั้นมิได้เป็นเพียงปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจที่น่าพาความเจริญมั่งคั่งมาสู่กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ของเกาหลีโดยปราศจากการตระหนักถึงบริบททางวัฒนธรรมความคิดของกลุ่มองค์กรทางธุรกิจดังกล่าว ในทางกลับกันการวางนโยบาย ข้อกำหนดกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขสำหรับการสนับสนุนผลกตินั้นโดยแท้จริงคือการ “สร้างข้อต่อรอง” ที่มีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในการผลักดันและขับเคลื่อนศักยภาพทางศีลธรรมอันเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มธุรกิจให้สามารถปรากฏขึ้นได้อย่างจริงจังในกระบวนการแห่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศในช่วงแห่งความยากลำบากทางเศรษฐกิจของประเทศ

หากพิจารณาในมุมนี้ก็จะเห็นได้ว่าบทบาทความสัมพันธ์ที่รัฐมีต่อกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่นั้นโดยหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการวางระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและองค์กรทางธุรกิจ ในลักษณะที่เป็นระบบความสัมพันธ์ในแบบที่ทั้งสองฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์ของตน (mutual benefit) หน่วยงานภาครัฐและองค์กรทางธุรกิจในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นต่างเล็งเห็นถึงจุดแข็งของตนเองและเห็นว่าจุดแข็งนั้นสามารถถูกใช้เพื่อเป็นข้อต่อรองในการสร้างความเจริญก้าวหน้าต่อกลุ่มของตนได้อย่างสำคัญ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่าถึงแม้พัฒนาการทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงราวทศวรรษที่ 60 เป็นต้นมานั้น จะเป็นผลมาจากแนวนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐบาลเกาหลีใต้ในยุคต่าง ๆ แต่กระนั้นก็ตามก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าปัจจัยเงื่อนไขเชิงวัฒนธรรมอันเป็นอุดมการณ์พื้นฐานของสังคมเกาหลีอันหมายถึงระบบปรัชญาเชิงศีลธรรมที่มุ่งให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวซึ่งเป็น “ทุนทางวัฒนธรรมพื้นฐานของเกาหลี” ที่ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อนั้นนับได้ว่าเป็นหนึ่งในเงื่อนไขที่สำคัญของปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจดังกล่าว

การวิเคราะห์บทบาทระบบปรัชญาศีลธรรมของลัทธิขงจื๊อ

ที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดดังกล่าวเปรียบเสมือนหลักการพื้นฐานที่ร้อยโยงองค์ภาพพหุทั้งสามประการของสังคม อันได้แก่ ครอบครัว กลุ่มธุรกิจ และภาครัฐ โดยที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ภาพพหุทั้งสามประการนั้นได้นำภาพของความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจสังคมที่ปรากฏอยู่ในระนาบความสัมพันธ์ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ ในขณะที่กลุ่มธุรกิจได้เพ่งมองถึงความสำเร็จของตนเองนั้น “กลุ่มธุรกิจ” ได้มองเห็นระบบความสัมพันธ์ในเชิง “ครอบครัว” ที่ปรากฏขึ้นภายใต้โครงสร้างการบริหารและจัดการองค์กร ในทางกลับกันมุมมองของ “รัฐ” ที่มีต่อ “กลุ่มธุรกิจ” ได้สะท้อนให้เห็นว่า “รัฐ” ได้มองเห็นตัวตนซึ่งปรากฏอยู่ในโครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในรูปแบบของระบบความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (vertical system) ภายใต้ระบบการควบคุมและการสั่งการในเชิงเด็ดขาดโดย “บิดา” หรือผู้เป็นใหญ่ในครอบครัว กล่าวคือ รูปแบบการบริหารเป็นแบบบนลงล่าง (top-down) ซึ่งอำนาจความเป็นเจ้าของกิจการไม่ได้แยกออกจากการบริหาร ทำให้การตัดสินใจขึ้นอยู่กับทายาทหรือผู้ก่อตั้งของบริษัท

ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่านโยบายทางเศรษฐกิจดังกล่าวเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพากันและกันระหว่างภาครัฐและภาคธุรกิจที่เกิดขึ้นภายใต้พื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมเกาหลีโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ได้ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัว เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินธุรกิจ ขณะที่รัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนในเชิงนโยบายและในเชิงปฏิบัติให้กับกลุ่มทุนขนาดใหญ่และเป็นส่วนสำคัญในการเสริมสร้างการแผ่อิทธิพลทางเศรษฐกิจของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ของเกาหลีใต้ แนวทางดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของนโยบายทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเกาหลีใต้ในช่วงเวลาที่ผ่านมา

ข้อเสนอแนะ

ด้วยการเปลี่ยนผ่านอย่างรวดเร็วของสังคมเกาหลีใต้ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา จึงทำให้ความสนใจทางวิชาการที่มีต่อเนื้อหาของประเทศเกาหลีได้นั้นได้มุ่งให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมเกาหลีใต้ เช่น ความพยายามในการวิเคราะห์ความหมายและบทบาทของ Soft power หรือการวิเคราะห์ประเด็นทางการเมืองและการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด รวมถึงการให้ความสนใจกับนวัตกรรมที่ทันสมัยของเกาหลีใต้ แต่กระนั้นก็ตาม สังคมเกาหลีใต้ยังคงได้รับ

อิทธิพลวัฒนธรรมทางความคิดของปรัชญาโบราณจากลัทธิขงจื้อ พระพุทธศาสนาหรือลัทธิชานแมน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวยังคงส่งผลต่อมุมมองในการ “เข้าใจ”, การ “ตัดสินใจ” หรือการ “ประเมิน” คุณค่าและความหมายในประเด็นต่าง ๆ ของชาวเกาหลีได้อย่างชัดเจน ดังนั้น การศึกษาแนวคิดพื้นฐานทางปรัชญาหรือศาสนาของเกาหลีใต้จึงน่าจะเป็นหนึ่งในรากฐานที่สำคัญในการวิเคราะห์และการศึกษาประเด็นทางเกาหลีศึกษาในโลกสมัยใหม่ได้อย่างมีนัยที่สำคัญ

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากโครงการเมล็ดพันธุ์เพื่อเกาหลีศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการแห่งสาธารณรัฐเกาหลี และโครงการส่งเสริมเกาหลีศึกษาจากสถาบันเกาหลีศึกษา (AKS-2022-INC-2230012) (This work was supported by the Seed Program for Korean Studies of the Ministry of Education of the Republic of Korea and the Korean Studies Promotion Service at the Academy of Korean Studies (AKS-2022-INC-2230012))

References

- Berger, P. L. (1987). **The capitalist revolution, fifty propositions about prosperity, equality, and liberty**. Wildwood House.
- Butsaban, K. (2023). South Korean government policy in the development of K-pop. **Journal of letters**, 52(1), 1–28.
- Chung, J.-Y., & Kirkby, R. J. R. (2002). **The political economy of development and environment in Korea**. Routledge.
- Hoogvelt, A. (1997). **Globalisation and the postcolonial world: The new political economy of development**. Macmillan Press.
- Jwa, S.-H. (2017). **The rise and fall of Korea's economic development**. Palgrave Macmillan.
- Kim, C. (2016). **Samsung, media empire and family**. Routledge.
- Kim, S. (2008). **The role of the middle class in Korea democratization**. Jimoondang.
- Kim, Y.-T. (2014). **Glocal history of Korean Buddhism**. Dongguk University Press.

- Lee, C.-S. (2012). **Park Chung-Hee: From poverty to power**. The KHU Press.
- Legge, J. (Trans.). (1966). **The four books: Confucian analects, the great learning, the doctrine of the mean, and the works of mencius**. The International Publication Society.
- Lew, S.-C. (Ed.). (2013). **The Korean economic developmental path: Confucian tradition, affective network**. Palgrave Macmillan.
- Mukoyama, H. (1999, June). Promotion of small business development in South Korea. **Regional Information Magazine**, 44. <https://www.jri.co.jp/english/periodical/rim/1999/RIMe199903korea/>
- Mun, H. S. (2017). **The driving forces of Korea's economic development (แรงขับเคลื่อนในการพัฒนาเศรษฐกิจของสาธารณรัฐเกาหลี)** (K. Butsaban, Trans.). Chulalongkorn University Press.
- Natthaphatthanunth, E. (2010). Crony system in Confucianism and the problem of corruption: An interpretation through the Analects (ระบบเครือญาติในลัทธิขงจื๊อกับปัญหาการคอร์รัปชัน: การตีความผ่านคัมภีร์หลุนอี่ว). **Journal of Social Sciences**, 41(1), 158–196.
- Satha-anand, S. (Trans.). (2012). **The Analects of Confucius (หลุนอี่ว: ขงจื๊อสนทนา)** (2nd ed.). Openbooks.
- Song, B.-N. (1992). **The rise of the Korean economy**. Oxford University Press.
- Tan, S. K. (2008). Influences of confucianism on Korea corporate culture. **Asian Profile**, 36(1), 9–20.
- Thandee, D. (2003). **Korean society and culture (สังคมและวัฒนธรรมเกาหลี)**. Ramkhamhaeng University Press.
- Yun, J.-W. (2010). The myth of confucian capitalism in South Korea: Overworked elderly and underworked youth. **Pacific Affairs**, 83(2), 237–259.